

Karakterem, mely emberiségébe nem változhatik, és Kigyelmeteknek sorsát nem útállya, hanem sajnállya, ha fel kívánnám mind azt Udvarnál fedezni árúlással, mit tudok, úgye adutekozhatnak? és a Jó Uramék Statusának tsak nem minden tromfját ki híhatnám. De nagyobb szívet jelent nem bosszulni. Ha motskolni üldözni kívánnám jó Uramék közt való ellenségimet, hasonló lennék ő hozzájok, mit nem akarok. Valakik barátim vóltak, maradjanak azok ha tetszik, mindenkor fognak bennem emberiséget találni, ha meg kívánnak vetni, tselekedjék. Ő Felsege Dissenteressentiamat a' Religioiban esmérén, most akarja, hogy a jó Uramék dolgában influallyak, mellyről az utolsó Követek bizonyoságot tehetnek.⁷ Valamit az igaz Keresztyénség, és az uralkodásnak valóságos haszna meg enged, mind azokban szolgálattokra lések az Uraknak, mint hív Jobbágyoknak, és édes Hazám Fiainak – *De Domokost és Debretzent még el nem felejtettem*. Generalis Beleznai Ő Nagysága felől, ő Felsegek előtt örökös halgatásba maradok, a' mit nékem mint meg hitt Baráttjának mondott, azzal soha nem sértem Királlya előtt, mert a' magam szívének kívánok eleget tenni. Kár hogy utóllýára úgy reám unt, 's ilyen szavakkal élt indulattýában: *A' kinek korpája van kap ebet*. El felejtette ő Nagysága meg gondolni, hogy a Királynak több korpája van mint ő Nagyságának. Míg valamit külső dítösségúnkre fordíthatunk, kedvellyük, ha ez nem lehet meg vettyük. Vigasztalásom vagyon mégis abba, hogy ő Felsege első lépésében, az ő Nagysága Generalisi fizetésén felül jutalmazott, mit eszért, és hívségért inkább, mint Religioért adott, így szólván: *Minden Religióban meg érdemled ezen jutalmat*.⁸

Béts 27 Augusti 1779.

Vagyok bizodalmas nagy
jó Uram Agens Uramnak
Igaz jó akaró szolgálja
Bessenyei György.⁹

Szilágyi Ferenc

GVADÁNYI JÓZSEF LEVELE ÉS VERSE AZ ERDÉLYI MAGYAR NYELVMÍVELŐ TÁRSASÁGHOZ

Az *Egy falusi nótárius* hősének megteremtője, az írogató lovasgenerális levelezésben állt a kor másik műkedvelő írotábornokával, a szintén grófi címet viselő galántai Fekete Jánossal.¹ Míg azonban Fekete János a felvilágosodás lelkes híveként Voltaire-t fordította magyarra s magával a „ferney-i bölcs”-cse is levelezett,² a szakolcai generális saját szavai szerint legnagyobb ellensége volt a felvilágosodás eszméinek.

Mindennek ellenére kettejük közül Gvadányi volt a jobb költő, akinek prózája is telve a népnyelv ízes, szemléletes képeivel, fordulataival. Ismeretes az az anekdota is, hogy Voltaire a nála francia verseivel s tokaji borával kedveskedő Feketének ezt írta: „bora jobb, mint verse”.³ S ennek mintájára Gvadányiról is elmondhatjuk: versei jobbak, mint gondolatai.

Nyilván ezt méltányolta az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság is, mikor a magyarországi írók között Csokonaival, Földivel, Kazinczyval, Kármánnal, Verseghyvel, Feketével s a felvilágosodás többi hívével együtt őt, a konzervatív íroműkedvelőt is soraiba szándékozott választani.

⁷ E mondathoz – valószínűleg a másoló tollából – a levél szélén a következő latin nyelvű megjegyzés olvasható: „Gömörinsium ori negot Religionis Legati cum praecedenti Instantia.”

⁸ A másoló megjegyzése a levél végén: „NB. Még itt vólt más fél rend; de úgy ki vólt törölve, hogy lehetetlen vólt el olvasni”.

⁹ A másoló jegyzete a levél alján: Denuo Descripsi, de propria Ipsius manu, data ad D. Joh. Mihályfalvi. 6ta Semtembris 1779. Posonii.

¹ L.: TAMÁS Ernő, *Gvadányi József ismeretlen verses levele galántai gróf Fekete Jánosnak*. Pesti H. 1925. nov. 22. 7.

² L.: François D' OLAY, *Voltaire et le comte hongrois Jean Fekete de Galánta*. Gazette de Hongrie. 1932. 32. sz.

³ Vö. TÓTH Béla, *Magyar anekdotakincs*. I. Bp. é. n. 376.; KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*. Nemzeti Ktár. 162.

A bevásztásról magáról nem tudunk: Jancsó Elemér csak annyit ír a Társaság iratait feldolgozó munkájában, hogy „Levelezett a Nyelvmívelő Társasággal.”⁴ s ezenkívül idézi az 1798. jan. 21. jegyzőkönyvet, amely szerint vették a költő verses levelét, s úgy döntöttek, hogy be is választják a Társaságba: „Olvastatik a Társasághoz küldött levelek:

gr. Gvadányi József magyar lovaggenerális[nak] szép versekben, Szokolca, 1. nov. 1797.

Gen[eralis] gr. Gvadányi úr hívatassék meg maga módja szerint is, és egyszersmind jelentessék meg egy válaszoló levelében, hogy a Társaság becses levelét örömmel vette.”⁵

Jancsó nem tud Gvadányi verses leveléről, noha másutt hivatkozik a Társaság kézirati anyagában található levelek lelőhelyére.

A szokolcai költőnek a jegyzőkönyvben említett nov. 1-én kelt levele megvan az MTA Könyvtárának Kézirattárában,⁶ s külön jelzeten megtalálható terjedelmes, 164 soros verses levele is a Társasághoz, amelyről szintén szó esik a jegyzőkönyvben.⁷

A címzetlen levél maga rövid köszönőlevél s nyilván Aranka Györgyhöz, a Nyelvmívelő Társaság titkárához szól: megköszöni benne a Társaság első kiadványának megküldését⁸ s kéri, hogy mellékelt verses levelét juttassa el az érdekeltekhez.

A „lengeteg versek”-ről talán legtöbbet megtudunk, ha egybevetjük Csokonai azonos alkalomból írt s csaknem egyidejű versével, a *Marosvásárhelyi gondolatok*-kal. A huszonegy éves debreceni költő verse valóságos óda a felvilágosodás barbárságot oszlató fényéhez, s Gvadányi verses levele is a Marsnak áldozó régi harcias erkölcsöket, a „vadság”-ot állítja szembe „a Böltsesség fel szentelt Oltára”-val; feltűnő az is, hogy a nyelv pallérozására térve az antik kor példái mellett modern francia és német példákat is említ: La Fontaine s Fleury⁹ működését, illetve Gottsched és Gellert munkásságát. Mindez azt is bizonyítja, hogy a nyelvművelés ügye olyan ügy volt, amely alkalmas volt arra, hogy összefogja a legkülönbözőbb világnézetű hazafiakat.

Gvadányi és a marosvásárhelyi Társaság együttműködéséről még annyit tudunk, hogy a generális 1799. júl. 2-án Matkowitz nagypréposthoz írt levelében neheztel a Nyelvmívelő Társaság felemás válasza miatt, amelyben kitértek javaslatai elől.¹⁰ Ennek alapján föl kell tételeznünk, hogy 1797 novembere után újabb levélváltásra is sor került Gvadányi és Aranka között, amelynek anyaga föltehetően a kolozsvári Aranka-levelezésben található.¹¹ További levelezés már nem folytatható Szokolca és Vásárhely között, mivel a következő évben Gvadányi meghalt. Közben a Nyelvművelő Társaság sorsa is válságosra fordult.¹²

A következőkben betűhíven közreadjuk Gvadányi Arankához szóló köszönőlevelét s a Társaság üdvözlő verses episztoláját. (A versben itt-ott javítás található, mégis úgy látszik, hogy nem fogalmazvánnyal van dolgunk, hanem ez volt a Marosvásárhelyre elküldött eredeti példány. A rossz helyesíráson csak ott javítottunk megfelelő utalással, ahol az érthetőség ezt szükségessé tette.)

Bizodalmas Nagy jó Uram!

Még September holnapjának elénn vettem az Erdélyi Nagy Hertzegségben fel állott Magyar Nyelv művelő nagy Érdemű Társaság munkáinak első Darabját. Meg valloem nem tudom honnat érdemlettem hogy azzal méltóztatot meg tisztelni. Ezen nagy betsű Társaságnak⁹ Kegyességét néhány lengeteg Verseimmel régen meg akartam köszönni, de azokat postára nem akartam adni. Mostan pedig bizonyos

⁴ L.: JANCÓSÓ Elemér, *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság Iratai*. Bukarest, 1955. 403.

⁵ Uo. 260.

⁶ *MirLev.* 4-r. 154.

⁷ *MirLev.* 4-r. 3 : 38.

⁸ *A Magyar Nyelvmívelő Társaság munkáinak első darabja*. Szeben, 1796.

⁹ Itt bizonyára Claude Fleury francia történetíróról (1640–1723) van szó, aki nagy egyháztörténeti művet írt s akinek Mikes Kelemen is több munkáját lefordította. Gvadányi ekkoriban dolgozott *A világnak közönséges históriája* c. művén, s ehhez használhatta a francia író *Histoire ecclésiastique*-jének köteteit.

¹⁰ L.: EÖTVÖS Lajos, *Gvadányi József levele*. Vasárnapi K. 1869. 258.

¹¹ Vö. JANCÓSÓ Elemér, *i. m.*

¹² L.: JANCÓSÓ Elemér, 69 kk.

alkalmatosságom adatván Nagy jó Uramhoz bátorkodom el küldeni olyann kérelemmel, hogy azokat Erdélybe azon tiszteletre méltó Tudós Társasságnak' méltóztassa meg küldeni azon jelentéssel, hogy én annak' váltószthatatlanul mindenkor lések valamint

Nagy Jó Uramnak is

Tökéletes szívű alázatos szolgája

Grof Gvadányi Josef

Szakoltza 1 9brs[bris] magyar lovas Genlis [= Generalis]

1797

Az Erdélyi Nagy Hertzegségben lévő Nagy Érdemű és Különös tiszteletre méltó Magyar nyelv művelő

Társasághoz

Musám ved [=vedd] szárnyait költsön Pegasusnak,

Vesd meg őszi szelét tömlős Eolusnak.

Repüly sietséggel te azon Országba,

Melybe Decebalus rég élt Királyságba,

De útzásodban vigyáz! és légy szemes,

Hogy te a Tordai nyílásba bé ne ess!

Bé érvén már abba, őt fel nem találod,

Megyéit, székeit bár miként vizsgálod.

Mert Trajánus <őket> őtet inset ki kergette

És e szép országot magáévá tette,

Hét hegyei közöt Trajánust se keresd,

Hanem szemed némely romladekokra vesd.

Ezek a szépségnek remeki valának,

Mellyek e Császártól fel állíttatának

Hogy így ez Országot még rabnak tehesse,

Mellyeken szemeit Népe legeltesse.

Talán Phydiasnak művei valának

Mert Földi tsudáknak ezek tartatának.

De valamint Trója városa el múla,

Darabokra ezen szépség is úgy húla,

Mivel ama kemény s' Vitéz Scytha Nemzet,

Mellyet tám' maga Mars, Bellonával nemzet,

Maeotis tavától, a mint ki indúla

Ez országba jutván kegyetlenül dúla.

Nem tsuda; hogy ők illy szörnyen pusztítottak

Márvány oszlopokat s' várakat rontottak,

Mert pogányok lévén vad vólt természetek

Azért nem is vala más igyekezetek,

Hanem tsak hogy mindent el pusztíthassanak

Valamérre mennek zsákmányolhassanak.

Ők ronták el azon sok drága szépséget,

Mert mást nem esmértek tsak a Vitézséget.

De bár fenék vóltak, még is észre vették,

Hogy ez áldot ország, ezt meg is szerették.

Azért meg szállottak itten Dáciiába,

De nagyob rész méne bé Pannoniába.

E két rész egy Nemzet, egy vér, s' Magyar neve,

A vitézségben is egy arányú heve,

Sok idegen nemzet kezeket érzette,

Kardgyok osmányokat leg inkább vérzette.

Ök e két országot máskép' keresztelték,
Pannoniát Magyar Országának nevezték,
Dáciát pediglen nevezték Erdélynek,
Tarthattya is magát mindenkép' kevélynek
4 5 Mert erdős hegyei mint egy koronázzák
És mint annyi Várak őrzik, és bástyázzák.
E vitéz nemzetnek vagyunk Maradéki
Nem egy bátoratlan népnek fanyaréki (? sanyaréki)
De pogányok lévén tudgyuk bálványosztak,
5 0 És hogy Mars Istennek leg inkább áldoztak
Éppen nem esmérték a tudományokat,
Természet ösztöne hajtá Kormányokat.
Első szent Királyunk mihelyest bé vette,
A Keresztény hitet: és Népe követte,
5 5 Mindgyárt vadságából nemünk ki vetkezet,
Hogy elő mehessen, azon igyekezet.
Kül földről hozot bé tudós Tanítókat
Mesterségekre is sok jó Oktatókat.
Minden első dolog szokot lenni gyenge,
6 0 A tudománynak is kezdete tsak zsenge,
De hogy ha serényen ez gyakoroltatik,
Tökélletességre, <ez> nagyra hozattatik
Köztök is eleint ez gyengen tsírázot
Mivel tehetségek még sokba hibázot.
6 5 Időknek múltával, hogy erősbek lettek,
Mindenekbe nagyob lépéseket tettek,
Minden tudományok kezdtek virágozni,
Mert mindenre lehet a Magyárt [!] rá hozni.
Most virágjainak látzik is gyümöltse,
7 0 Mert 'a Két Hazának vagyon már sok bőltse,
Meny [Menj] hát tovább Musám! járd bé e Tartományt,
Keresd fel azokat, a kik a Tudományt
Gyakorottják, s' Magyar nyelvünket mívelik,
Mellyel Nemzetünket Egekig emelik,
7 5 Járd bé az országnak kékellő hegyeit,
Zúgó patakokkal ált metzet völgyeit,
Fusd a Mezőségnak fátlan kopárjait
Tsik, s' Gyergyó Székeknek hágd meg havassait,
Hogy ha te ezeken reájok nem találsz,
8 0 Job lesz a térségre ha azokról le szálsz,
És a Maros, s' Szamos vizeit vizsgálod
Hid [= Hidd,] partjai közöt őket fel találod.
Mert rá akatsz majd a Ditsőség halmára,
Apollónak szentelt Palladiumára,
8 5 Ebbe gyűlnek öszve, itt vagyon lak helyek
Itt van a Magyar nyelv mívelő Műhelyek.
Ez a Tudományok kintseinek Tára,
Itt áll a Bőltesség fel szentelt Oltára.
Fel találván meny [= menj] bé, de nagy tisztelettel,
9 0 Nem lesznek felőled így bal ítélettel,
Nem fogjak [!] azt vélni, hogy vad Nympha vólnál,
E világba té túl hogy tsak kaborolnál,
Hanem meg esméri, hogy jó járatba légy,
Azért mély fő hajtást te minyájának tégy.

95 Bé vezetnek tudom, majd a Musaeumba,
 A mely leg szenteb hely e Palladiumba.
 Meg látod te ebbe azon <Méltóságot> Társaságot,
 Mely szemedbe tűnet olly egy Méltóságot,
 100. Ki e Társaságnak [!] nagy érdemű Feje,
 Kinek mindég nagy vólt Nemzete eleje,
 Erdély országában a ki most is első,
 Királyunknak pedig Tanátsossa belső.
 Ez nagy Méltóságú születet Gróf Bánfi,
 Kérdezzed Erdélybe vagyon illyen hány fi.
 105 Mind e Társaságnak, mind Ország Kormányá,
 Két keze közt vagyon, mert nagy tudományá.
 Ezen Társaságnak a többi tagjai,
 Tudgyad: Apollónak minyájan fiai.
 Mert vessed szemeid köztök Arankára,
 110 Személyébe akatz arany darabjára,
 Mert nagy elméjének szép szüleményei
 Arany daraboknak ragyogó fényei
 A többi tagok is, szint illyen Bányászok,
 A tudományokban serény egy Vadászok.
 115 Mi Magyar nyelvünket ezek pallérozják
 Régi rozsdájából újabb fényre hozzák.
 Ki jött munkájoknak már első darabja
 Mely a Magyar Nyelvnek reguláit szabja
 Ebbe is Aranka sok aranyat hintet,
 120 Mellyek fénnye kit kit olvasásra kintet.
 Hogy jó, =sz= és szép munka, meg kell azt vallani,
 Tsak a kaján nyelve fogja ótsárlani,
 De mindennek fel kel [= kell] venni gondolóra,
 Hogy illy munka rosza nem válik de jóra,
 125 Mert ugyan nem szeb [= szebb] é? ékesen szóllani,
 Mint durva szavakkal valamit mondani.
 Nem de Demosthenes hajdan Athénába,
 A Görögök nyelvét így vette munkába?
 Nem de Ciceró is Rómába ezt tette?
 130 Hol a Deák nyelvet meg ékesítette.
 De nem szóllok azon régi Esztendőkről,
 Hanem mostanában folyó új időkről.
 Vessük tehát [!] szemünk elől Sorbonnára,
 Nézzünk La Fonténnek az ő munkájára,
 135 A Frantziák nyelvét ő mint ki dolgozta
 És mely virágzásra azt Flóriver hozta.
 Mennyünk ki Párisból Teutók Országába,
 Jó tsinált úton érünk Lypsiába.
 Meg halljuk itt a Nép mely szépen ír, s' beszél
 140 És mely válogatot Nemzet szavakkal él.
 Kérdezzük darabos nyelveket: illy szépre
 Ki vitte? mutatnak Gotsedre s' Gelléltre.
 Gyenge Musám ted [= tedd] itt öszve kezeidet,
 E Társaság előtt hajtsd meg térdeidet,
 145 Esedezél, hogy ők el ne oszollyanak,
 Mint eddig továb is hogy úgy munkállyanak.
 Emellyék nyelvünk oly tökéletességre,
 Hogy ki terjedhessen a jövendősségre.

1 5 0 A késső Maradék fogja is hálálni,
Mert meg elégedést fog ebbe találni.
Az emlékezetnek örökös könyvébe
Be írja neveket Clío: s' őrvénnyébe
Feledékenységnek el nem temettetnek
Sótt arany betűkkel Marványra [!] metzetnek.
1 5 5 Mond [= Mondd]: úgy nézem azon tudós, s' bölts tagokat
Mint Magyar Egünkön fénylő Csillagokat,
És hogy én nem tudom honnat érdemlettem
Hogy első darabját munkáinak vettem;
Záloga ez a nagy Magyar Szívűségnek
1 6 0 Bizonyos jele is, szint' illy lelkűségnek.
Felette köszönöm e tett kegyességet
Részemről ajánlok én is olly készséget,
Hogy míg élek; Magyar hiv baráttyok leszek,
Szolgáljak is; melyre Úgy segéllyét teszek.

Szakoltzán November
havának első Napján
1797dik esztendőben

Gróf Gvadányi József
magyar lovas Generális

Befejezésül csak annyit jegyzünk meg, hogy Gvadányi íróháza, Fekete János gróf szintén levelezésben volt az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasággal: Jancsó szerint több mint félszáz darabra rúg az Aranka–Fekete levelezés,^{1 3} s egy részük verses költői levél. Ezek bemutatására más alkalommal kerítünk sort.

Budai Balogh Sándor

SZABÓ DEZSŐ LUDAS MÁTYÁS-FÜZETEI (1934–1942)

(Emlékezések, naplók, levelek)

Koporsómban kedvre kapok:
Uccu megint feltámadok!
Szalonnával, jó hagymával,
Kibabrálok a halállal . . .

Szabó Dezső

Ez a mottóban említett *feltámadás* Szabó Dezső életében megszokott volt. Hihetetlen dinamizmusa, életszeretete és elhivatásának biztos tudata: új és új harcra, soha nem lankadó erő kifejtésre ösztönözte.

Tehetsége, európai műveltsége és *mérhetetlen hiúsága* lehetetlenné tette számára – tartósan – a megvertség állapotát.

Elképzelhető, hogy 1933. május 17-én milyen gondolatokkal ballagott ki a Kúria épületéből. Ugyanis ezen a napon vesztette el végérvényesen azt a perét, amelyet a Genius Könyvkiadó Rt. ellen indított, régen eladott kiadói és szerzői jogainak visszaszerzése miatt.¹ Haragudott mindenre és mindenkire: elsősorban az akkori kormányzatra, amelyre később, Debrecenben, nem ok nélkül mondta: „Magyarországot egy gengszterbanda tartja a kezében.” (Erre az előadásra még visszatérek.)

A harmincas évek elején könyvei sem igen jelentek meg. A Bartha Miklós Társaság ugyan kiadja 1931-ben a *Megered az eső* című regénytöredékét, de ennek a jogdíját már 1928-ban felvette. A *Káldor*

^{1 3} L.: JANCÓSÓ Elemér, *i. m.* 402.

¹ L. ItK 1980. 510–512.